

УДК 378.6.035:34-047.44(477)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.26>

О. О. ШТЕПА

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Електронна пошта: aleksej83@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0500-3000>

С. В. КОВАЛЕНКО

викладач циклової комісії гуманітарних дисциплін, спеціаліст вищої категорії,

Відокремлений структурний підрозділ «Полтавський фаховий коледж нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна

Електронна пошта: kovalenko.svitlana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5622-6357>

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ПІДХОДІВ

У статті здійснено аналіз наукових підходів до проблеми правового виховання студентської молоді у вітчизняних вищих навчальних закладах, що є досить актуальною та дискусійною. Під правовим вихованням у широкому значенні ми розуміємо постійний історично і соціально обумовлений вплив на суб'єктів щодо первинного формування правосвідомості та корегування вже сформованої свідомості, що забезпечує знання вимог права, їх позитивну оцінку і трансформацію правових принципів та цінностей в особисті переконання і мотиви правомірної поведінки. Розмаїтість наукових праць та підходів до розуміння цього процесу свідчить про те, що питання правового виховання студентської молоді розглядається освітянами та правознавцями як об'єктивний педагогічний феномен, який органічно вбудований у навчально-виховний процес конкретного вищого навчального закладу, поєднуючи при цьому навчальну й позанавчальну діяльність, різноманітні форми практичної роботи, відпочинку та комунікацію. Пріоритетними педагогічними та організаційними вимогами, які продукують правовиховні впливи є: збільшення обсягу вивчення правових дисциплін у ЗВО та фінансування правовиховної роботи, організація позааудиторних заходів із залученням практикуючих фахівців у галузі правознавства, регулярне проведення різноманітних опитувань з метою встановлення рівня правосвідомості та правової культури студентів, профілактика корупції та інших форм академічної недоброчесності серед професорсько-викладацького складу, створення умов для академічної мобільності студентства (особливо навчання у вишах ЄС) тощо.

Ключові слова: право, правове виховання, правосвідомість, правова культура, студентська молодь, вищі навчальні заклади, форми виховання, профілактика правопорушень, академічна мобільність, позааудиторні форми роботи.

Постановка проблеми. Еволюція правосвідомості громадян України відбувається під впливом багатьох чинників. З одного боку, на цей процес впливають ментальні рудименти соціалістичного минулого, низький рівень життя населення, політична нестабільність, військовий конфлікт на Сході країни, а з іншого – прослідковується наростаючий вплив на вітчизняні суспільні процеси європейських та світових тенденцій. Це зумовлює певну еkleктику у змісті ціннісно-нормативної системи координат українського соціуму, суперечливе, подекуди взаємовиключне поєднання у ній поведінкових стереотипів різних історичних епох, цивілізаційних просторів, етнічних та соціальних груп.

У сучасному вітчизняному соціумі особливо гостро відчувається потреба не тільки у розробці якісного та ефективного законодавства, здатного слугувати надійним нормативним орієнтиром суспільного та державного розвитку, а й у забезпеченні розвитку відповідних соціальних інститутів з потужним виховним потенціалом у сфері формування стійких ціннісно-нормативних орієнтирів молодого покоління українських громадян. Проблема правового виховання студентської молоді набуває пріоритетного значення в сучасних реаліях, коли відбуваються складні і радикальні, часом суперечливі процеси розширення та поглиблення регламентування суспільних відносин, універ-

салізації та децентралізації правового регулювання потребують відповідного відображення у свідомості окремих індивідів, які не завжди встигають своєчасно реагувати на виклики правової реальності.

Аналіз попередніх досліджень. Тема правового виховання піднімається у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі досить часто. Різноманітній характеристиці цієї категорії присвячені дослідження Р. Андрусишина, Н. Іванюти, Н. Коваленко, С. Легуші, С. Легуші та М. Супрун, Д. Мальцева та В. Швачки, О. Нестеренко та багатьох інших авторів. Проте, окремі аспекти даної проблеми названими публікаціями не висвітлюються, а деякі з висловлених точок зору є дискусійними. Саме тому вважаємо за доцільне здійснити власний аналіз основних підходів у вивченні процесу правового виховання студентської молоді.

Мета роботи. В даній статті автор має на меті аналіз наукових підходів до тлумачення процесу правового виховання студентської молоді у вітчизняних закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом проблема правового виховання студентської молоді стає все більш актуальною. Це, не в останню чергу пов'язано з вилученням із навчальних програм чи суттєвим скороченням правових дисциплін, зниженням рівня якості освіти, незадовільним матеріальним становищем багатьох студентів, наявністю військового конфлікту в країні тощо. Прогнозованим наслідком пробілів у правовому вихованні цієї категорії громадян став ріст правопорушень у студентському середовищі. Саме тому вкрай необхідно докласти максимум зусиль для відновлення та розвитку вітчизняних правових традицій, впровадження найкращого світового досвіду у цій галузі, залучення для цих потреб додаткового фінансування. Проте, насамперед варто чітко зрозуміти що являє собою процес правового виховання і яким є його суспільне значення.

Так, О. Нестеренко правове виховання пропонує тлумачити як «постійний історично і соціально обумовлений вплив на суб'єктів щодо первинного формування правосвідомості та корегування вже сформованої свідомості, що забезпечує знання вимог права, їх позитивну оцінку і трансформацію правових принципів

та цінностей в особисті переконання і мотиви правомірної поведінки» [Нестеренко 2019: 4].

При цьому Д. Мальцев та В. Швачка звертають увагу на те, що особливість правового виховання полягає в тому, що його результатом має стати ситуація, коли зовнішні настанови, виражені в правових нормах спочатку стають особистим внутрішнім переконанням особи, а вже потім трансформуються у реальну правомірну повсякденну поведінку. Отримані індивідом правові знання у процесі його правового виховання сприяють формуванню ним своїх ціннісно-правових орієнтирів, які безпосередньо впливають на створення власної життєвої позиції особи по відношенню до різних правових явищ й процесів та визначають її дії в конкретній ситуації [Мальцев, Швачка 2011: 17].

В науковій літературі немає єдиного розуміння напрямків розвитку та мети вітчизняної системи правового виховання. На думку Н. Оніщенко та С. Сунегіна, пріоритетними завданнями освіти повинно бути створення таких умов розвитку соціуму, які забезпечили б у майбутньому його готовність жити й успішно діяти у світі гуманістичних цінностей. У педагогічному вимірі це має означати, що основним результатом освітнього процесу повинна стати не система знань, умінь і навичок як така, а готовність студентів до сучасних інтелектуальних, соціально-правових, комунікативних, інформаційних практик, до прийняття права, його настанов та приписів. Таким чином, правове виховання, на їх думку, являє собою процес засвоєння знань про формування держави, права, його функціональну здатність, виховання у студентів поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до виконання правових приписів тощо [Оніщенко, Сунегіна 2020: 131]. Натомість О. Нестеренко виокремлює три основні напрями правового виховання в сучасній Україні: загальне правове виховання; правове виховання, спрямоване на подолання деформацій правосвідомості, спричинених перехідним станом вітчизняного соціуму; правове виховання з урахуванням процесів соціальної мобільності [Нестеренко 2019 4].

Н. Іванюта наголошує, що загальне правове виховання має за мету (у формально-юридичному сенсі) утвердження у суспільстві поваги до закону. На її думку, саме повага до закону

обумовлює належний рівень правової свідомості і правової культури, формує своєрідний правовий ідеал. Проте, результативність правового виховання передбачає врахування факту залежності рівня правової культури від різноманітних чинників: 1) якості та змісту нормативного регулювання; результатів правозастосування. Визначальним елементом правового виховання є наявність позитивної суспільної (громадської) думки щодо правових подій, явищ та процесів, а також їх результатів у державі. Наприклад, серед іншого, до предмета громадської думки у будь-якій галузі судочинства відносять: процесуальне законодавство та рівень його ефективності; практичну діяльність органів, що здійснюють процесуальні дії з позицій їх ефективності, дотримання в ній принципів об'єктивності, законності; питання вини та міри покарання тощо; 2) питання правової мови та мовної правосвідомості [Іванюта 2018: 123].

Водночас О. Нестеренко виокремлює такі цілі правового виховання: формування системи правових знань, поваги до права, солідарності з його нормами; формування почуття справедливості, відповідальності й законності; формування правових навичок, вмінь і звичок, готовності до соціально активної поведінки. Крім того, вона відзначає, що у юридичній науці найчастіше виокремлюють такі функції правового виховання, як інформаційна, аксіологічна, орієнтувальна, профілактична, комунікативна [Нестеренко 2019: 6–7].

При цьому С. Легуша та М. Супрун відзначають, що правове виховання є необхідним фактором, який пробуджує в особи усвідомлення відповідальності за власну поведінку і свою державу, яка повинна гарантувати можливість реалізації прав кожного громадянина, і що кожен індивід має усвідомлювати такі постулати:

- право є універсальний принцип і порядок людського блага – індивідуального і загального. При цьому, загальне благо – це основа, зміст і парадигма правового типу організації соціально-політичної спільності людей;

- нормативно-правові акти є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами правовідносин, яким вони адресовані, за їх невиконання або неналежне виконання держава застосовує заходи

примусу. Громадяни повинні усвідомлювати дію імперативного принципу «дозволено тільки те, що безпосередньо не заборонено законом»;

- усі нормативно-правові акти повинні не суперечити, а відповідати загальноприйнятим принципам права і нормам суспільної моралі;

- нормативно-правові акти приймаються тільки уповноваженими органами державної влади, шляхом правотворчої діяльності в межах своєї компетенції та відповідно до законодавчо визначеної процедури;

- чіткий розподіл повноважень між вищими органами державної влади, що відповідає конституційному принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу, судову (ст. 6 Конституції України);

- державні органи влади зобов'язані спрямовувати свою діяльність на забезпечення прав і свобод громадян, що закріплено в Основному Законі (розділ 2 Конституції України);

- всі громадяни рівні перед законом, але, водночас, вони повинні сумлінно виконувати та дотримуватись чинного законодавства;

- найвищою соціальною цінністю в державі є людина та її життя (ст. 3 Конституції України) [Легуша, Супрун 2005: 14].

Д. Мальцев та В. Швачка наголошують, що дослідження проблеми правового виховання у контексті правової соціалізації індивіда дає підстави для висновку, що воно є складовою процесу правової соціалізації, тобто цілеспрямованим засобом впливу на формування людської особистості. Тому, на думку дослідників, замість терміна «засоби правового виховання» доцільно використовувати категорію «інститути правового виховання» які являють собою систему державних органів, підприємств усіх форм власності, установ, організацій, різноманітних громадських, соціальних та політичних об'єднань, що здійснюють цілеспрямований правовиховний вплив на особу [Мальцев, Швачка 2011: 15–16].

Вітчизняні науковці розробили і кілька підходів до класифікації правового виховання за різними критеріями. Так, О. Нестеренко за суб'єктною спрямованістю виділяє: загальне (спрямоване на формування правосвідомості пересічних громадян) і спеціалізоване (має за мету формування професійної правосвідомості). За послідовністю у часі: первинне (прищеплення

студентам початкових уявлень про право, правових цінностей і переконань) і вторинне (має справу зі сформованою свідомістю людей, яка потребує корекції). Вторинне правове виховання, з точки зору дослідниці, поділяється на адаптаційне (полягає у пристосуванні суб'єкта до нових політико-правових умов життя в соціумі) і перевиховне (здійснюється з метою коригування деформованої правосвідомості осіб з девіантною поведінкою). За характером і ступенем інституалізації вона виокремлює: формальне (є однією з форм реалізації правової політики, здійснюється під контролем держави та за державними програмами) і неформальне (здійснюється громадськими організаціями, ЗМІ та іншими соціальними інститутами за власною ініціативою) правове виховання. Крім того, за напрямом виховного впливу: зовнішнє (при якому суб'єкт і об'єкт виховання чітко розмежовані) і внутрішнє (самовиховання індивіда) [Нестеренко 2019: 7].

С. Легуша та М. Супрун здійснюють класифікацію форм правового виховання, розподіляючи їх за такими напрямками:

1. За призначенням, метою, змістом на:

- загальні (правова освіта, правова пропаганда, правова агітація тощо);
- спеціальні (служба підготовка, правова практика, проведення науково-практичних семінарів).

2. Залежно від кількості охоплення осіб – на: масові, групові, індивідуальні.

3. З точки зору впливу – на: індивідуальні, опосередковані, безпосередні [Легуша, Супрун 2005: 41].

Підхід до структурування правового виховання в науковій літературі також не є однозначним. Наприклад, Д. Мальцев та В. Швачка наголошують, що правове виховання складається з таких основних компонентів:

- формування у громадян системи правових знань;
- формування правових переконань;
- формування мотивів і звичок правомірної поведінки [Мальцев, Швачка 2011: 13].

Натомість С. Легуша та М. Супрун вважають, що правове виховання студентів вищих навчальних закладів (на прикладі курсантів закладів МВС) об'єднує в певну систему ряд елементів:

- суб'єкти – державні органи, організації, установи, начальники, командири, вихователі, інші учасники правовиховного процесу, в тому числі самі курсанти;

- об'єкти – свідомість, воля та поведінка курсантів;

- зміст, мету, завдання, принципи і функції правового виховання;

- сукупність правовиховних заходів;

- засоби, форми та методи правового виховання;

- ефективність правовиховного процесу, результати, контроль;

- умови, взаємодію, організацію тощо.

Розвиваючи цю ідею, автори відзначають, що до способів правового виховання як цілеспрямованого засобу правової соціалізації особи слід віднести:

- правову пропаганду, складовою якої є правова агітація;

- правову освіту населення;

- індивідуально-виховну роботу;

- юридичну практику державних органів та інших організацій;

- правову соціально активну поведінку;

- самовиховання, у тому числі й самоосвіту.

Кожен із перерахованих способів реалізації правового виховання, на їх думку, має конкретні завдання і свої безпосередні цілі. При цьому їх єднає можливість цілеспрямованого впливу на індивіда, формування у нього мотивів правомірної поведінки, поваги до права з метою активного входження особи до правової дійсності. Виходячи з цього вони роблять висновок, що «система правового виховання – сукупність основних частин (елементів) правовиховного процесу, що забезпечує його визначений порядок і організацію» [Легуша, Супрун 2005: 39].

Висновки. Підводячи підсумки нашої статті, можемо відзначити наступне. Проблема правового виховання студентської молоді у вітчизняних вищих навчальних закладах є досить актуальною та дискусійною. Під правовим вихованням у широкому значенні ми розуміємо постійний історично і соціально обумовлений вплив на суб'єктів щодо первинного формування правосвідомості та корегування вже сформованої свідомості, що забезпечує знання вимог права, їх позитивну оцінку і трансформацію пра-

вових принципів та цінностей в особисті переко-
нання і мотиви правомірної поведінки.

Розмаїтість наукових праць та підходів до розуміння цього процесу свідчить про те, що питання правового виховання студентської молоді розглядається освітянами та правознавцями як об'єктивний педагогічний феномен, який органічно вбудований у навчально-виховний процес конкретного вищого навчального закладу, поєднуючи при цьому навчальну й позанавчальну діяльність, різноманітні форми практичної роботи, відпочинку та комунікацію. Пріоритетними педагогічними та організацій-

ними вимогами, які продукують правовиховні впливи є: збільшення обсягу вивчення правових дисциплін у ЗВО та фінансування правовиховної роботи, організація позааудиторних заходів із залученням практикуючих фахівців у галузі правознавства, регулярне проведення різноманітних опитувань з метою встановлення рівня правосвідомості та правової культури студентів, профілактика корупції та інших форм академічної недоброчесності серед професорсько-викладацького складу, створення умов для академічної мобільності студентства (особливо навчання у вишах ЄС) тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Р. М. Поняття та сутність правового виховання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 12–15.
2. Іванюта Н. В. Правове виховання як інструментарій трансформації судової системи. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 120–125.
3. Коваленко Н. Ю. Сутність взаємозв'язку правової культури та правового виховання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 38. Том 1. С. 15–18.
4. Легуша С. М., Супрун М. О. Правове виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України: сутність, функції та механізм : монографія. К. : Київський юридичний інститут, 2005. 265 с.
5. Мальцев Д. О., Швачка В. Ю. Правове виховання як невід'ємна складова правової соціалізації особистості. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 7. С. 12–19.
6. Нестеренко О. М. Правове виховання у сучасному суспільстві: теоретико-компаративіське дослідження. Автореф. дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. Харків, 2019. 22 с.
7. Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Правове виховання та обізнаність з правом як умови сучасної соціалізації. *«ScientificcollectionInterconf»*. 2020. № 3 (30). С. 129–136.
8. Федосєєва С. В. Поняття, ознаки та структура механізму правового виховання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 11. Том 1. С. 62–64.

REFERENCES

1. Andrusyshyn, R. M. (2014) Ponjattja ta sutnistj pravovogho vykhovannja [The concept and essence of legal education]. *Legal scientific electronic journal*, No 4, pp. 12–15.
2. Ivanjuta, N. V. (2018) Pravove vykhovannja jak instrumentarij transformaciji sudovoji systemy [Legal education as a tool for transforming the judicial system]. *Legal magazine of Donbass*, no. 1 (62), pp. 120–125.
3. Kovalenko, N. Ju. (2016) Sutnistj vzajemozv'jazku pravovoji kuljture ta pravovogho vykhovannja [The essence of the relationship of legal culture and legal education]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, issue 38, vol. 1, pp. 15–18.
4. Leghusha, S. M., Suprun, M. O. (2005) Pravove vykhovannja kursantiv vyshhykh navchaljnykh zakladiv MVS Ukrainy: sutnistj, funkciji ta mekhanizm : Monoghrafija [Legal education of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: essence, functions and mechanism : Monograph]. Kyiv : Kyiv Law Institute (in Ukrainian).
5. Maljcev, D. O., Shvachka, V. Ju. (2011) Pravove vykhovannja jak nevid'jemna skadova pravovoji socializaciji osobystosti [Legal education as an integral part of the legal socialization of the individual]. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, no. 7, pp. 12–19.
6. Nesterenko, O. M. (2019) Pravove vykhovannja u suchasnomu suspiljstvi : teoretyko-komparatyvisjke doslidzhennja [Legal education in modern society : theoretical and comparative research]. (PhD Thesis). Kharkiv, Kharkiv National University of Internal Affairs.
7. Onishhenko, N. M., Sunjehin, S. O. (2020) Pravove vykhovannja ta obiznanistj z pravom jak umovy suchasnoji socializaciji [Legal education and knowledge of the law as a condition of modern socialization]. *«ScientificcollectionInterconf»*, no. 3 (30), pp. 129–136.
8. Fedosjejeva, S. V. (2014) Ponjattja, oznaky ta struktura mekhanizmu pravovogho vykhovannja [The concept, characteristics and structure of the mechanism of legal education]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser.: Jurisprudence*, no. 11, vol. 1. Pp. 62–64.

O. O. SHTEPA

*Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Philosophy,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine*

E-mail: aleksej83@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0500-3000>

S. V. KOVALENKO

*Lecturer of the Cycle Commission of Humanities, Specialist of the Highest Category,
Poltava Applied Oil and Gas College of the National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»,
Poltava, Ukraine*

E-mail: kovalenko.svitlana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5622-6357>

**THE PROBLEM OF LEGAL EDUCATION OF STUDENT YOUTH IN DOMESTIC
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: ANALYSIS OF APPROACHES**

The article analyzes the scientific approaches to the problem of legal education of student youth in domestic higher education institutions, which is quite relevant and controversial. Under legal education in a broad sense, we understand the constant historically and socially conditioned influence on the subjects of the initial formation of legal consciousness and adjustment of already formed consciousness, which provides knowledge of legal requirements, their positive assessment and transformation of legal principles and values into personal beliefs and motives. The variety of scientific works and approaches to understanding this process indicates that the issue of legal education of student youth is considered by educators and jurists as an objective pedagogical phenomenon, which is organically embedded in the educational process of a particular higher education institution, combining educational and extracurricular activities, various forms of practical work, rest and communication. Priority pedagogical and organizational requirements that produce legal education influences are: increasing the study of legal disciplines in free economic education and funding of legal education, organization of extracurricular activities with practitioners in the field of law, regular surveys to establish the level of legal awareness and legal culture of students. corruption and other forms of academic dishonesty among faculty, creating conditions for academic mobility of students (especially studying at EU universities), etc.

Key words: law, legal education, legal awareness, legal culture, student youth, higher educational institutions, forms of education, crime prevention, academic mobility, extracurricular forms of work.